

Egy történeti rejtély nyomában

Kristó Gyula:
A székelyek eredete
 (Szegedi Középkortörténeti
 Könyvtár, 10.)
 Szeged, 1996. 167 old.

A Szerző a székelyek eredetére vonatkozó nézeteit már korábbi műveiben, így például *Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok* lapjain (78-79. o.) érintette, így érthető, hogy szükségét érezte érvrendszere részletesebb kifejtésének. E bizonyítékok a téma jellegéből adódóan, a Szerző célkitűzései szerint „szempontok”. Szám szerint hatot érint művében: etimológiai, néptörténeti, társadalomtörténeti, régészeti, nyelvjárási és névtani, egyházi és településtörténeti szempont.

A székelyek neve tekintetében úgy véli, hogy az nem tekinthető foglalkozásnévnek, hanem – Györffy Györgygel egyezően – elfogadja bolgár-török eredetüket, az „sz.k.l.” bolgár törzsnévvel való azonosságukat. Ha pedig így van, akkor adódik a következtetés, hogy eredeti nyelvük bolgár-török volt, amit később magyarra váltottak.

Néptörténeti szempontja alapján eredetileg lóval adóztak, ami arra utal, hogy eredetileg lótartó, könnyűlovas keleti népelemmel számolhatunk, mint például a volgai bolgárok esetében. Rovásírási emlékeiket is ősi örökségként őrizte meg egy csoportjuk, hiszen ezek az emlékek Udvarhelyszék területére koncentrálnak. A következtetés így ebből adódik, hogy nem a székelység egészének ősi öröksége a rovásírás, hanem csak egy töredéküké. A Csigla (-mező) nevének értelmezésében sem

fogadja el a magyarországi helynév párhuzamokat – vö. Horváth János Veszprém megyei példáit, ItK 1963. 474. o. –, hanem annak kizárólag kazár „kerítés, sánc, gyepű” eredetével magyarázza. Ez azért fontos, mert feltételezett törökös nyelvükre ez az egyetlen bizonyíték.

A székelyek Attila hagyományát tényként kezeli Kristó, noha *Tanulmányok az Árpád-korról* című kötetében (1983) közölt, már korábban is megjelent munkájában a magyarok és hunok hagyományát világos és számunkra is elfogadható okfejtéssel utasította el („Úgy tűnik, sem forráskritikai, sem folklorisztikus, sem pedig történeti megfontolások nem gyámolítják azt, hogy a magyaroknak ősi hun hagyományuk lett volna.” *Tanulmányok az Árpád-korról*. 320. o.). Itt utal – döntő bizonyítékként – a bolgár fejedelmi listára, ahol Irnik neve mellett Attila nevére emlékeztető névalak olvasható. Ugyanakkor itt nem említi a legkorábbi magyarországi Attila hely- és személyneveket, amelyekből adódhat a következtetés, hogy ezek nem feltétlenül a székelyekhez kötődtek, bár a személynév a Várad-i regestrumban fordul elő.

A székelyeket egyértelműen csatlakozott népnek tekinti, aminek bizonyítékát abban látja, hogy a harcban elől jártak. (Persze, a nehézfegyverzetűek korában általános gyakorlat, hogy a könnyűlovasokat vetik be először, az ellenfél sorainak a fellazítására, függetlenül azok etnikumától). Ebben az összefüggésben figyel fel arra, hogy a szintén csatlakozott kavarok a 10. század után eltűnnek a forrásokból, s nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy később

ugyanazok jelennek meg székely néven. Eszerint a kavarok a magyarokhoz csatlakozott segédnépi szervezet népeségének összefoglaló neve lenne (56.o.). Ez persze felveti azt a kérdést, hogy nem alakulhatott-e könnyen foglalkozásnévvé a kavar vagy a székely név, amit Kristó Gyula, szemben például Benkő Loránddal, nem fogad el.

A Szerző a továbbiakban áttekinti az Erdélyen kívüli, a székelyek korábbi telephelyeire vonatkozó forrásokat, Baranyától Pozsonyig, Ugocsától Biharig. A régészeti szempontok között a helynevek vizsgálata is helyet kapott. A dél-erdélyi vízvezékre utaló Sebes, Orbó, Kézd nevek, valamint a bihari Telegd egyértelműen tanúskodnak telepítésük útvonaláról. Arról, hogy a székelyek nem őshonosak Erdélyben, a tudományos körökben teljes az egyetértés. Ennek időpontja, az egyes szakaszok időponthoz kötése azonban már nem ilyen biztos. Ennek időpontjára a régészeti emlékek, illetve az oklevelek – pl. az Andreanum (1224) – említései jelentenek bizonyos támpontot. Ezek sorába illeszkedik a székelyek bihari tartózkodásról bizonyosságot tevő Anonymus, aki a bihari vár ellen vonuló székelyek említésével (51. fejt.) amellest szól, hogy 1200 körül komoly székely településnek kellett még ott lenni. A Szerzőnek a régészeti irodalomhoz való viszonyát egyébként ebben a könyvben is erős polemikus hang jellemzi.

A nyelvjárásokat illetően három fő székely nyelvjárással számolhatunk, amiből joggal következtetnek arra, hogy a székelység nyelvi sem volt egységes. A könyvnek talán legérzékenyebb pontja az, amikor állításait a nyelvészek, köztük elsősorban Benkő Loránd eredményeivel konfrontálja. Szerintünk azonban nem alaptalan Benkő azon állítása, miszerint

a székelyek „áttelepítésük előtt és után magyarok...”, hiszen sem helyneveik, sem *nem* és *ág* neveik között más nyelvi hatást, eltekintve néhány szláv helynévtől, nem mutatnak. E problémával a Szerző is szembesül, amin úgy segít, hogy a székelyek csatlakozását a 10. század előttre teszi, így hagyva elegendő időt tökéletes elmagyarosodásukhoz. Mesterházy Károlynak részben a témával is foglalkozó könyve (Nemzeti szervezet... Budapest, 1980.) nagyobb figyelmet érdemelt volna. Igaz, hogy a székely nemek és ágak nevei kései, 16. századi lejegyzésűek, de teljesen magyar voltukból levont következtetései szépen egybevágnak a nyelvészek eredményeivel. Tíz és század szervezeteire vonatkozó – a Várad regestrum által is megerősített – fejtegetései pedig ismét telepített, felülről megszervezett voltukat látszanak sejtetni.

Az 1332-1337-es pápai tizedjegyzék adja az egyháztörténeti okfejtés megtámadhatatlan hitelű forrásanyagát. Ebből egyértelműen kiderül, hogy országos összehasonlításban a székely települések között kiugróan magas a plébániával rendelkező falvak száma. A tizedjegyzék vonatkozó adatait le is közli. A templom- patrociniumból alakult falunemek magas aránya is telepített voltuk mellett szól.

Összegzésként rögzíti, hogy a rovásírást is használó telegdieket (Udvarhelyszék) tartja az igazi székelyeknek, az „eszkelek” leszármazottainak. Úgy véli, s mondanivalójának ez egyik legfontosabb eleme, hogy a székelyek között kisebbségben vannak az „eszkelek” leszármazottai, akikhez később főleg magyarok, de szlávok és románok is csatlakoztak. A székely szabadság megőrzését tárgyalva helyesen utal arra, hogy a 13. században megnő a királytól „pro-

prius” függésben álló katonáskodó elemek súlya és jelentősége. Ugyanakkor hangsúlyozni kell – a félreérthető megfogalmazás miatt –, hogy a hospes jogáláshoz semmi közük sem volt. Ebben az összefüggésben a prágai Kozma krónikájának semmi bizonyító ereje sincs (144. o.), ilyen értelmet korábban maga Kristó sem tulajdonított a forrásoknak (Az Árpád-kor háborúi. 73-74. o.). Ha Kozma véletlenül tényleg azonosnak vélte volna a hospeseket és a székelyeket, akkor tévedett.

Meg kell jegyeznünk, hogy szempontjainak, talán a Szerző szándékai ellenére is, lehetséges más olvasata. Hatti az „eszkelek”, az igazi bolgár-török eredetűek csak egy töredékét alkotják a székelységnek, akkor mégis azoknak lehet igazuk, akik a székelyek – ezen érvelés szerint többségének – eredendően magyar volta mellett érvelnek. Ebben az összefüggésben kérdéses, hogy már említett Attila hagyományuk valóban ősi-e, s nem későbbi, a királyi udvarból sugallt és hirdetett hagyomány-e. Mindenesetre a bolgár források ellenére is bizonyíthatatlan, hogy erre nem

emlékeztették-e őket, miként 1200 körüli udvari mitologizálásra éppen Anonymus beszédes forrásunk. Ezt a lehetőséget, a hunok utódaival való azonosítást az ország határain zárt, telepített tömbökben, elkülönült életformában élő székelyek szinte tálcán kínálták.

A téma, annak ellenére, hogy a magyarországi történeti kutatás egyik kedvelt témája, mit sem veszített aktualitásából. Elég, ha a fiatalabb generációból Kordé Zoltán vagy Benkő Elek munkáira utalunk. E könyv is izgalmas és érdekfeszítő olvasmány, amely, célkitűzéséhez híven, valóban szempontokat vet fel a kérdés továbbgondolásához. Szűcs Jenő óvatos megfogalmazását mindenesetre a jelen könyv sem cáfolta, noha számos vonatkozásban finomította: „a székelyek eredet-kérdése egyike a történelem igazán talán soha ki nem bogozható rejtélyeinek”. Ha egyszer Magyarországon megjelenne egy, a székely-kérdést bemutató „Wege der Forschung”-kötet, a jelen könyv számos részlete biztosan helyet kapna benne.

Veszprémy László